

TRƯỜNG QUANG ĐẠT*
NGUYỄN NGỌC TRƯỜNG XUÂN**

NHỮNG BIẾN ĐỔI TRONG ĐỜI SỐNG VĂN HÓA CỦA NGƯỜI CHĂM THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH HIỆN NAY

Tóm tắt: Người Chăm Islam có mặt ở thành phố Hồ Chí Minh từ đầu thế kỷ 20, hiện có khoảng gần 10.000 người, sống tập trung chủ yếu tại 16 khu vực thuộc địa bàn các quận: 1, 8, 11, 4, 3, 5, 6, 10, Phú Nhuận, Bình Thạnh, Thủ Đức. Người Chăm tại đây đã góp phần tạo nên sự đa dạng về đời sống văn hóa, tộc người ở Thành phố Hồ Chí Minh. Ngày nay, người Chăm tiếp tục lưu giữ những giá trị truyền thống và tiếp thu những giá trị văn hóa mới, góp phần tạo nên sự thống nhất đa dạng trong văn hóa Chăm và văn hóa Việt Nam. Sức mạnh của giáo lý Islam đã làm thay đổi nhiều quan niệm, nếp sống đặc trưng của dân tộc Chăm Islam ở Thành phố Hồ Chí Minh ngày nay nhưng không hoàn toàn đoạn tuyệt với quá khứ.

Từ khóa: Người Chăm Islam, thay đổi, văn hóa, Tp. Hồ Chí Minh.

Dẫn nhập

Người Chăm là cộng đồng có nền văn hóa phong phú, đặc sắc. Ngày nay, họ tiếp tục lưu giữ những giá trị truyền thống và tiếp thu những giá trị văn hóa mới, góp phần tạo nên sự thống nhất đa dạng trong văn hóa Chăm và văn hóa Việt Nam. Cũng như nhiều nền văn hóa khác, các giá trị văn hóa truyền thống của cộng đồng Chăm được bảo tồn, trong đó nổi trội là văn hóa Islam. Họ đã từng bước dung hòa yếu tố Islam với văn hóa truyền thống Chăm và của các cộng đồng dân tộc xung quanh. Sức mạnh của giáo lý Islam đã làm thay đổi nhiều quan niệm, nếp sống đặc trưng dân tộc nhưng không hoàn toàn đoạn tuyệt với quá khứ.

* Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

** Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

Ngày nhận bài: 11/02/2017; Ngày biên tập: 12/4/2017; Ngày duyệt đăng: 21/4/2017.

Dù sức mạnh của cộng đồng dân tộc, sức mạnh của giáo lý Islam chỉ phôi nhưng không ngăn được dòng giao lưu văn hóa của các dân tộc khác trước xu thế hội nhập, hòa nhập với xu thế chung của cả nước, văn hóa thành phố cũng đã có nhiều biến đổi cho phù hợp với giai đoạn hiện nay như: biến đổi trong tục cấm cung, tục cưới hỏi, lễ nguyện Salat, trong ban đại diện thánh đường, trong tổ chức gia đình dòng họ. Tuy nhiên, trong quá trình hội nhập, cộng đồng Chăm đã không phủ nhận hết những giá trị truyền thống mà họ đã lưu giữ các trị văn hóa truyền thống của dân tộc, đồng thời tiếp thu cái hay, cái đẹp, cái mới và cách tân nó cho phù hợp với bản sắc văn hóa dân tộc.

Qua nghiên cứu có thể thấy rằng, văn hóa nảy sinh ra từ bên trong hoặc bên ngoài cộng đồng xã hội, song nó luôn tham gia vào quá trình cấu trúc hóa các quan hệ xã hội của cộng đồng, thay đổi để thích ứng với trạng thái xã hội, hình thức xã hội mà nó tham gia, mà trong đó, cộng đồng Chăm theo Islam giáo ở Thành phố Hồ Chí Minh nói riêng và Nam Bộ nói chung là một điển hình.

2. Biến đổi của đời sống văn hóa người Chăm

2.1. Biến đổi trong việc thực hành lễ nguyện Salat

Lễ nguyện (cầu nguyện ngày 5 lần/1 ngày) là một trong những yêu cầu bắt buộc của một tín đồ Islam. Đã là tín đồ Islam giáo, thì khi tới giờ cầu nguyện thì mọi công việc đều phải tạm dừng để tiến hành cầu nguyện. Đối với những tín đồ ngoan đạo, nhất là người lớn tuổi và những người chiêm nghiệm sâu sắc kinh Qur'an, khi đi đâu họ luôn đem theo bên mình một cái thảm, hoặc áo mưa, khi đến giờ hành lễ, dù ở bất cứ nơi đâu, ngoài đường hay bến phà, bến xe họ đều trải thảm ra và tiến hành cầu nguyện. Khi cầu nguyện Thượng đế Allah, tất cả tín đồ Islam giáo phải quay mặt về hướng Tây, hướng thánh địa Mecca và theo khung thời gian nhất định đã được ghi chú trong niên lịch Islam: lần thứ nhất vào lúc rạng đông (5g00 sáng); lần thứ hai đúng Ngọ (12g30 trưa); lần thứ ba sau trưa; lần thứ tư lúc Mặt Trời lặn; lần thứ năm lúc nửa đêm.

Ngày nay khi cuộc sống ngày càng phát triển, các tín đồ Islam cũng bắt đầu hòa nhập với cuộc sống hiện đại, họ tham gia các tổ chức nhà nước, làm trong các công ty, xí nghiệp, làm công nhân và buôn bán... nên việc thực hiện lễ nguyện trở nên khó khăn hơn. Việt Nam lại

không phải là quốc gia Islam như các nước Malaysia, Singapore, Indonesia, Brunei nên ở các cơ quan, công ty, xí nghiệp và nơi công cộng không có phòng cầu nguyện cho các tín đồ Islam. Một phần các tín đồ Islam ở Việt Nam cũng ngại khi thực hiện đức tin nơi chốn công cộng, vì sẽ bị ánh mắt dò xét của những người xung quanh như thể sẽ làm họ sao lãng không thể tập trung gây hỏng việc hành lễ. Vì đây là những lý do chính đáng nên những tín đồ này được nhập hai lễ nguyện rời cùng nhau (lại thành một), lễ trưa và lễ chiều được thực hiện cùng nhau vào phần cuối của buổi trưa, lễ tối và lễ đêm được thực hiện cùng nhau vào giai đoạn cuối của buổi tối. Riêng tín đồ là những người là công nhân, viên chức, các cơ sở hoạt động xuyên suốt không thể thực hiện lễ trưa và lễ chiều, thì họ bắt buộc phải lễ bù vào ban đêm.

Để thuận tiện cho công việc, hoạt động thường ngày và để phù hợp với văn hóa Việt Nam, các tín đồ Islam đã có một số thay đổi nhỏ để phù hợp với công việc của tín đồ nhưng không ảnh hưởng đến đức tin và giáo luật bắt buộc của Islam giáo. Thay vì các tín đồ Islam sẽ phải thực hiện 5 lần trong ngày, khi bận công việc và ở những nơi không thể Salat thì vào buổi tối các tín đồ Islam giáo sẽ thực hiện nghi lễ cầu nguyện Salat bù lại cho những lần không thể Salat.

2.2. Thay đổi tục cấm cung và vị trí của phụ nữ trong cộng đồng người Chăm

Ngày xưa, phụ nữ Chăm theo Islam giáo ở Phú Nhuận tới tuổi dậy thì từ 14 - 15 tuổi trở lên thì phải thực hiện tục cấm cung, mục đích là để gia đình và bản thân thiếu nữ tự quản lý mình tốt hơn. Nhưng ngày nay, tục lệ này đã được hủy bỏ. Những năm gần đây, phụ nữ đã dần chứng tỏ khả năng của mình khi tham gia vào hoạt động xã hội. Ban đầu họ bắt đầu bỏ ngõ ngại ngùng, tuy nhiên trong thời gian ngắn họ đã bắt kịp xu thế hội nhập và ngày càng chứng tỏ bản lĩnh của mình ngoài xã hội. Hiện nay, phụ nữ Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh đi học ngày càng nhiều và không chỉ dừng lại ở cấp phổ thông, các cô gái còn học lên đại học và sau đại học hoặc đi du học học ở Malaysia. Có nhiều chị đang là những chủ doanh nghiệp, chủ các cơ sở may gia công hàng quần áo và chuỗi cửa hàng bán trang phục hành lễ, cửa hàng bán thức ăn Halah, làm việc ở phân xưởng, các công ty trong và

ngoài nước, hay làm ở các cơ quan chính quyền địa phương. Những người phụ nữ Chăm trình độ học vấn thấp cũng không cam chịu số phận, ngoài công việc nội trợ họ làm nhiều việc khác để tạo ra nhiều nguồn thu nhập cho gia đình như: buôn bán nhỏ, vừa có thể trông nhà, vừa chăm sóc chồng con những vẫn có thêm thu nhập; một số chị có điều kiện thì mở cửa hàng tạp hóa, quán nước, cửa hàng quần áo, cửa hàng giày dép. Nhiều chị em phụ nữ đã bắt đầu làm quen với các tổ chức xã hội, các tổ chức đoàn thể và có cơ hội để nói lên tiếng nói của phụ nữ trong cộng đồng mình, hăng hái tham gia các hoạt động xã hội như chị em phụ nữ của các dân tộc khác.

Từ xưa đến nay hầu hết các vị Hakem, Naep, Ahli và kể cả ông Tuan đều là nam. Nhưng thời gian gần đây, ngoài Tuan là nam dạy giáo lý Islam và kinh Qur'an thì một số phụ nữ cũng được cộng đồng Jammaah cho phép dạy kinh Qur'an và giáo lý Islam tại tư gia hoặc Madarasah (cơ sở dạy giáo lý), Sang bac agama (cơ sở dạy học tôn giáo) dạy trong khuôn viên Masjid hay Surau

Như vậy, có thể thấy rằng, phụ nữ Chăm ngày nay không chỉ giỏi việc nội trợ, chăm sóc chồng con mà họ còn biết tự nâng cao trình độ học vấn, năng lực tổ chức, điều hành, và sự năng động, ham học hỏi để hòa nhập vào sự phát triển của xã hội. Với khát vọng và khả năng hoạt động kinh tế, hoạt động xã hội mà chị em phụ nữ đã làm cho cộng đồng Chăm đã có cái nhìn mới, tích cực hơn đối với vai trò và vị trí của chị em phụ nữ trong giai đoạn hiện nay.

2.3. Thay đổi trong tập quán cưới xin

So với các nghi lễ khác của người Chăm theo Islam giáo thì hôn nhân có nhiều biến đổi nhất. Do sống trong đô thị có tốc độ phát triển nhanh về nhiều mặt, lại được sự tuyên truyền vận động của Nhà nước trong việc loại bỏ những quan niệm lạc hậu, không còn phù hợp, có sự giao lưu với các dân tộc khác trong khu vực cư trú đã làm thay đổi nhiều quan niệm trong đó những chi tiết trong hôn nhân.

Nguyên tắc hôn nhân: Quan hệ hôn nhân cùng dân tộc được khuyến khích trong cộng đồng người Chăm theo Islam giáo. Họ quan niệm chỉ có hôn nhân trong cùng tôn giáo, cùng dân tộc mới giữ được tính thuần khiết của dòng giống. Vì thế, các hình thức hôn nhân giữa anh chị em họ như con cô - con cậu, bà con bạn dì, đặc biệt là hôn

nhân con chú, con bác được người Chăm theo Islam giáo chấp thuận và khuyến khích. Bởi họ không muốn của cải, tài sản của gia đình chuyển sang một dòng họ khác. Dần dần, khi xã hội ngày càng phát triển, lại thêm quá trình cộng cư, người Chăm sống xen kẽ với người Kinh, Hoa, Khmer thì hôn nhân ngoại tộc và khác tôn giáo dần dần cũng được cộng đồng chấp nhận. Nhưng quy định bắt buộc người vợ hay chồng là người ngoại đạo thì phải tự nguyện cải theo Islam trước ngày cưới. Trước đây, hôn nhân chủ yếu là phụ nữ Chăm kết hôn với người Kinh, người Hoa nhưng từ năm 1990 đến nay, khi Việt Nam mở cửa hội nhập, phụ nữ Chăm theo Islam giáo có xu hướng kết hôn với người nước ngoài đến từ các quốc gia Islam giáo khác, như: Malaysia, Indonesia, Pakistan, Afghanistan.... Họ là những người đến Việt Nam công tác dài hạn hoặc là những người có ý định định cư lâu dài tại Việt Nam. Dù khác nhau về văn hóa, ngôn ngữ, ẩm thực... nhưng tất cả đều được hòa hợp bởi giáo lý Islam. Vì thế, hầu hết các cuộc hôn nhân này đều hạnh phúc và bền vững.

Về độ tuổi kết hôn: trước đây, nam nữ thường được xây dựng gia đình rất sớm bởi vì hôn nhân của họ do cha mẹ sắp xếp. Nữ thường 15 - 18 tuổi, nam 16 - 20 tuổi. Hiện nay, độ tuổi kết hôn của nữ là 18 - 20, còn nam từ 18 - 25. Sự thay đổi này là do giới trẻ Chăm trong quá trình học tập và giao lưu với các dân tộc khác đã ý thức được phải có sự nghiệp ổn định thì cuộc sống hôn nhân mới hạnh phúc và bền chặt. Quá trình học tập được tiếp thu với luật hôn nhân và gia đình của Nhà nước, các cuộc vận động xây dựng cuộc sống mới của Đảng và Nhà nước.

Về phương tiện di chuyển: trong hôn lễ truyền thống của người Chăm theo Islam giáo, khi đưa rể, chú rể sẽ được ngồi trên xe lôi có lọng che và những người khác thì đi bộ như một đám rước đến nhà cô dâu. Còn nếu ở xa thì chú rể và nhà trai sẽ đi bằng ghe, xuống nhưng hiện nay, để thích nghi với cuộc sống ở đô thị, lọng che thì được thay bằng những chiếc dù còn xe du lịch đời mới thay cho xe lôi, ghe xuống.

Về trang phục: với người Chăm theo Islam giáo, ngoài trang phục cổ truyền trong ngày cưới, cô dâu và chú rể còn mặc những trang phục cưới hiện đại như: áo vest, soire, thắt cà vạt, mang giày Tây, đeo kính râm nhưng phải có dấu hiệu là một tín đồ Islam, như phải đội mũ kapeak... Ngày nay, cô dâu Chăm cũng không còn bôi tóc để cài ba

chiếc trâm lên đầu mà thay vào đó là họ mượn thợ trang điểm về để trang điểm. Chính vì thế, phần nghi lễ rút chiếc trâm có hình trăng lưỡi liềm và ngôi sao mà chú rể sẽ thực hiện để xác nhận cô dâu chính là tín đồ Islam cũng được thay thế bằng nghi thức chú rể đặt bàn tay lên trán của cô dâu.

Về cách đãi khách trong ngày cưới: trước đây, tiệc cưới thường được đãi ở nhà cô dâu và chú rể. Bà con họ hàng và những người hàng xóm cùng chung tay góp sức để nấu những món ăn truyền thống để thết đãi quan khách. Đàn ông thì dự ở thánh đường, phụ nữ dự ở nhà. Ngày nay, không ít đám cưới người Chăm được tổ chức tại nhà hàng. Thường là những nhà hàng do người Islam phụ trách hoặc thuê đầu bếp là người Islam chế biến thức ăn rồi đem đến địa điểm đãi tiệc.

2.4. Thay đổi trong nghi lễ tang ma

Theo phong tục người Chăm theo Islam giáo, trước đây tín đồ ở Thành phố Hồ Chí Minh khi chết đều được cộng đồng dùng vải trắng bó quanh Mayit rồi đem chôn thẳng xuống đất, không phải dùng đến quan tài. Ngày nay, cách chôn này không còn phù hợp nữa, vì gây ô nhiễm môi trường và bị người dân trong khu vực phản đối. Do đó, ngày nay khi có người chết, tín đồ Islam cũng phải liệm xác vào quan tài bằng gỗ rồi đem chôn. Khi đến nghĩa địa, họ mở nắp quan tài ra, dùng đất tẩm vào lưng Mayit, để Mayit quay về hướng Tây, rồi đây nắp quan tài lại. Có nhiều nơi, quan tài chỉ dùng để di chuyển người chết ra nghĩa địa, khi quan tài tới nghĩa địa, họ lấy Mayit ra và tiến hành chôn theo cách truyền thống, quan tài cũng được bỏ lại ở nghĩa địa (quan tài thường được đóng thô sơ bằng ván ép hay gỗ tạp, nếu không có gỗ thì họ mua quan tài được đóng bằng gỗ thường, sau đó bỏ quan tài lại). Những người lớn tuổi trong cộng đồng Chăm Islam, đa số họ đều không đồng ý với việc sử dụng hòm nhưng được sự vận động của chính quyền địa phương, dần dần họ chấp nhận sử dụng quan tài vì nó hợp vệ sinh, hợp khoa học và hợp ý chính quyền địa phương, dù thật sự họ không muốn sử dụng nó.

Ngoài ra, do thổ nhưỡng ở từng khu nghĩa trang nên nhiều gia đình người Chăm vận dụng cách xây kim tinh của người Kinh để xây mộ cho người đã khuất. Điển hình là khu vực nghĩa trang Đa Phước được cấp cho cộng đồng Chăm làm nơi chôn cất, do khu đất này là đất cát

ướt pha sinh, không thể chôn theo phong tục, nên trước khi chôn người đã khuất, họ phải xây kim tĩnh để đất cát không tràn xuống và theo thời gian ngôi mộ sẽ không dịch chuyển do cát lún. Ở nhiều gia đình, họ vẫn dùng cọc gỗ, hay đá để đánh dấu hai đầu của ngôi mộ nhưng hiện nay do tiếp biến văn hóa của người Kinh và nhiều gia đình có điều kiện, họ bắt đầu sử dụng đá hóa cương, đá nhân tạo để khắc tên tuổi của người chết, xây thành những ngôi mộ nổi và xây viền xung quanh giống như ngôi mộ của người Kinh.

2.5. Thay đổi trong lễ mừng sinh nhật

Do quá trình sinh sống cộng cư cùng người Kinh, Khmer, Hoa nên trong cuộc sống người Chăm cũng dần tiếp thu một vài nét văn hóa đặc trưng của các cộng đồng khác, trong đó có văn hóa tổ chức sinh nhật. Ngày xưa, người Chăm theo Islam giáo không tổ chức sinh nhật, từ lúc sinh ra và lớn lên họ chỉ tiến hành các nghi thức gắn liền với tôn giáo như: lễ cắt tóc đặt tên, lễ trưởng thành, lễ thành hôn.... Ngày nay, khi quá trình cộng cư cùng người Kinh, Hoa, Khmer; các cư dân Chăm sống ở Thành phố Hồ Chí Minh cũng tiến hành tổ chức ngày sinh nhật cho con cháu và lễ mừng tuổi cho những người lớn tuổi trong gia đình. Khác với sinh nhật của người Kinh thường được tổ chức ở nhà hàng, quán xá, thì người Chăm theo Islam giáo tổ chức sinh nhật tại gia đình với các món bánh và món ăn đặc trưng. Đây cũng là cơ hội để dòng họ, thân nhân cùng nhau gặp gỡ trò chuyện. Nhất là thân nhân ở An Giang, đây là dịp để họ ngồi lại với nhau chia sẻ, tâm sự, đồng thời tạo nên sợi dây gắn kết giữa những quê hương xứ sở và nơi cư ngụ. Nhiều gia đình có người thân là người làm việc nhà nước, hay công ty nước ngoài và những gia đình có điều kiện thì họ tổ chức tại nhà hàng, quán ăn Halah vừa đỡ tốn kém thời gian, vừa đỡ phải dọn dẹp.

2.6. Thay đổi trong hoạt động ngôn ngữ

Từ xưa đến nay, cộng đồng Chăm đều sử dụng ngôn ngữ Chăm là ngôn ngữ giao tiếp chính trong cuộc sống và ngôn ngữ Arab là ngôn ngữ dùng để sinh hoạt tôn giáo. Trong đời sống sinh hoạt gia đình và cộng đồng mọi người đều sử dụng tiếng Chăm để trao đổi và giao tiếp. Nhưng hiện nay, tiếng Chăm ngày càng mai một và có khả năng sẽ mất dần do hiện nay trẻ em Chăm chỉ biết nói chuyện mà không

biết viết tiếng Chăm, nhiều nơi người dân dần mất đi một số từ gốc do tiếp xúc quá nhiều tiếng Việt. Dẫn đến, khi từ nào không nhớ thì họ chen tiếng Việt vào, dần dần trở thành thói quen. Thời gian đầu, khi định cư ở Thành phố Hồ Chí Minh, nhiều phụ huynh không cho con cái theo học các trường phổ thông vì sợ con mình bị nhạo bào và mất niềm tin vào Thượng đế Allah. Tuy nhiên những năm gần đây, quan điểm về giáo dục đã có nhiều chuyển biến trong cộng đồng người Chăm khi Thành phố Hồ Chí Minh ngày càng phát triển, đòi hỏi phải có nguồn nhân lực cao về chất lượng, cũng như số lượng. Giới trẻ Chăm theo Islam giáo ngoài tiếp thu tiếng Việt (quốc ngữ) thì tiếng Anh, tiếng Malaysia là ngôn ngữ được giới trẻ lựa chọn nhiều nhất. Học tiếng Anh, tiếng Malaysia để có cơ hội du học nước ngoài theo chương trình học bổng của IDP (Islamic Development Bank) và IIUM (International Islamic University Malaysia). Đây là những quỹ học bổng lớn, đòi hỏi phải có trình độ ngoại ngữ cao. Ngoài ra, do nhu cầu việc làm, vì các công ty Việt Nam thường ngại khi xem xét hồ sơ xin việc của họ, nên họ thường xin vào các công ty có nguồn gốc từ các quốc gia Islam như Petronas (Malaysia) hay các công ty của Indonesia, Arab để làm việc. Một bộ phận phụ nữ cũng đi giúp việc cho các gia đình nước ngoài theo Islam nên cũng có nhu cầu học tiếng Anh, tiếng Malaysia. Tuy nhiên, họ chỉ biết giao tiếp cơ bản nhưng không biết viết vì đa số họ không được học bài bản, thường là tự học hay học lỏm từ trong cộng đồng hay qua quá trình làm việc. Có thể thấy, áp lực kinh tế trong xã hội hiện đại đã làm thay đổi quan điểm ngôn ngữ của cộng đồng Chăm sinh sống tại Thành phố Hồ Chí Minh.

2.7. Thay đổi trong ban quản trị thánh đường

Hầu hết các vị Hakem, Naep, Ahli và kể cả ông Tuan từ xưa đến nay đều là nam. Nhưng thời gian gần đây, một số phụ nữ cũng được cộng đồng Jammaah cho phép dạy kinh Qur'an và giáo lý Islam tại tư gia hoặc Madarasah, Sang bac agama (dạy trong công trình trong khuôn viên Masjid hay Surau). Các Tuan nữ cũng phải là những người có sự am hiểu về Islam giáo, biết chữ Arab và có khả năng truyền dạy tốt.

Những năm gần đây, nhiều vị Hakem của Jammaah còn tham gia các hoạt động chính quyền địa phương, như: thành viên của Ủy ban

Mặt trận Tổ quốc Việt Nam cấp phường, quận; các tổ chức đoàn thể phường, quận. Ngoài những thành viên trên, còn có những người uy tín trong cộng đồng Jammaah được chính quyền công nhận, đây là người có uy tín, sự am hiểu về phong tục tập quán, người đi đầu trong lao động sản xuất, phát triển kinh tế, vận động cộng đồng thực hiện đúng các chủ trương, chính sách, pháp luật của Nhà nước; xây dựng nếp sống văn minh, gia đình văn hóa, khu phố văn hóa, phường văn hóa. Hầu hết người có uy tín trong cộng đồng Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh đều tham gia vào tổ hòa giải, ban hòa giải ở địa phương đã thể hiện rất tốt vai trò cầu nối giữa nhân dân với cấp ủy Đảng và chính quyền địa phương, góp phần rất lớn trong việc giữ gìn an ninh trật tự xã hội, xây dựng khối đại đoàn kết toàn dân tộc. Hiện nay, đại diện cộng đồng Chăm ở Thành phố có 01 thành viên là Ủy ban MTTQ Việt Nam, 02 thành viên Ủy ban MTTQ Thành phố, 14 thành viên Ủy ban MTTQ quận, 23 thành viên Ủy ban MTTQ phường, 01 thành viên là trí thức Chăm tiêu biểu (Phú Văn Hãn, 2015). Với những thành tích đạt được, nhiều năm liền các cá nhân uy tín trong cộng đồng đã được UBND Thành phố Hồ Chí Minh, Ban Dân tộc, UBND các quận, huyện, xã, phường trao nhiều giấy khen và bằng khen vì những đóng góp to lớn trong việc xây dựng cộng đồng Chăm.

2.8. Thay đổi trong tổ chức gia đình, dòng họ

Ngày xưa người Chăm theo Islam giáo xây dựng nền tảng gia đình trên chế độ phụ hệ, người chồng làm chủ tài sản gia đình, có quyền thừa kế tài sản nhiều hơn nữ giới, chỉ có người chồng mới được quyền quyết định chuyện làm ăn mua bán với bên ngoài. Ngày nay, người Chăm theo Islam giáo bắt đầu xây dựng mối quan hệ gia đình song hệ, nam nữ bình quyền, mọi việc đều được hai vợ chồng trao đổi để đưa đến quyết định cuối cùng. Nếu như trước đây, người chồng là người trực tiếp tạo ra thu nhập chính, người vợ chỉ lo nội trợ và nuôi dưỡng con cái thì nay nhiều gia đình, người phụ nữ dần trở thành trụ cột kinh tế trong gia đình, có nhiều chị đang là những chủ doanh nghiệp, chủ các cơ sở may gia công hàng quần áo và chuỗi cửa hàng bán trang phục hành lễ, cửa hàng bán thức ăn Halah, làm việc ở phân xưởng, các công ty trong và ngoài nước, hay làm ở các cơ quan chính quyền địa phương.

Ngày xưa, trong một “đại gia đình” thường có những tiểu gia đình cùng chung sống với nhau trong một ngôi nhà (bauh sang), tuy không chung kinh tế nhưng họ thường chung nhau trong sinh hoạt, ăn uống. Nhưng nay cách thức sinh hoạt này đã không còn hoặc đang thưa dần dù vẫn còn ở chung nhà vì các gia đình trẻ thường có cuộc sống riêng, thích đi ăn ở ngoài do sự tiện lợi, và thoải mái lựa chọn. Và cũng do cuộc sống hối hả của thành phố nên gia đình cũng không còn nhiều thời gian để ăn chung bữa cơm hay nấu nướng sau ngày làm việc mệt mỏi.

Xu hướng gia đình truyền thống, với nhiều thế hệ cùng sống trong một mái nhà không còn như trước, thay vào đó là gia đình hạt nhân của giới trẻ Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh ngày càng tăng. Nguyên nhân là do công việc chi phối, các gia đình truyền thống thường ở trong các ngôi nhà có diện tích nhỏ, sinh hoạt khó khăn nên các cặp vợ chồng trẻ muốn có cuộc sống thoải mái, tự do nên sau khi cưới thường ra ở riêng. Điều này cũng lý giải tại sao từ 16 khu vực sinh sống thì hiện nay tất cả các quận, huyện trên địa bàn Thành phố Hồ Chí Minh đều có người Chăm theo Islam giáo sinh sống.

3. Một số nhận định và đề xuất

3.1. Nhận định

Quá trình giao lưu và tiếp biến văn hóa đã làm cho cộng đồng Chăm sinh sống tại Thành phố Hồ Chí Minh từng bước thay đổi theo hướng tích cực. Người dân đã loại bỏ dần truyền thống sống cô lập, khép kín trong cộng đồng để tiếp nhận nền văn minh hiện đại. Công tác giáo dục cũng được nhiều gia đình chú trọng. Họ đã cho con cái đi học và hiện nay nhiều em đang học đại học trong nước và các nước Malaysia, Indonesia, sau khi về nước đều có việc làm và thu nhập ổn định. Cơ sở hạ tầng trong cộng đồng từng bước được đầu tư xây dựng, nâng cấp, công tác chăm sóc sức khỏe được quan tâm, chú trọng. Nhiều hộ gia đình đã thoát nghèo.

Hội nhập phát triển cũng làm cho vị trí và tiếng nói người phụ nữ Chăm được nâng lên, tạo cơ hội cho phụ nữ Chăm hoàn thiện và chứng tỏ vị trí của mình trong xã hội. Đời sống văn hóa cộng đồng cũng không ngừng phát triển, phong phú, từ những cái nội tại kết hợp với những cái mới đã làm cho đời sống văn hóa cộng đồng được nâng lên.

Như mọi quy luật tồn tại của thế giới, một vấn đề có ưu điểm thì cũng sẽ có khuyết điểm. Các giá trị văn hóa truyền thống của cộng đồng Chăm ở Thành phố đã có những thay đổi nhằm thích nghi với thực tiễn xã hội. Có thể thấy rõ, tiếp biến văn hóa đã làm phai mờ chữ viết hay một số từ trong giao tiếp của tiếng Chăm, dần dần tiếng Việt, tiếng Anh, tiếng Jawi Malayu, tiếng Arab trở thành ngôn ngữ chính trong đời sống cộng đồng. Cho đến những năm gần đây, tiếng nói và chữ viết Chăm mới được chú trọng để đưa vào giảng dạy nhưng cũng đang trong giai đoạn hoàn thiện vẫn chưa được thực hiện trong tất cả cộng đồng Chăm.

Nghề dệt, thêu truyền thống mất dần trong thế giới hiện đại, những trang phục truyền thống được thay thế dần bởi những trang phục hiện đại, trang phục cách tân, hay những trang phục theo phong cách Malaysia, Indonesia và Arab, đặc biệt là sự biến đổi của giới trẻ về ý thức sử dụng trang phục truyền thống. Các giá trị truyền thống của ngôi nhà sàn, đúng hơn là văn minh nhà sàn, như: kiến trúc, điêu khắc mái vòm... đã được thay thế bằng các ngôi nhà hiện đại hoặc đã mất trong đời sống xã hội mới.

Giao lưu tiếp biến văn hóa là một quy luật tất yếu trong quá trình hội nhập và phát triển, không một quốc gia nào hay một dân tộc nào có thể tránh khỏi điều đó. Và dân tộc Chăm cũng vậy, dù là dân tộc sống khép kín, nhưng dưới tác động của quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa, thì họ cũng không tránh khỏi sự giao lưu tiếp biến văn hóa của các dân tộc khác. Sự tiếp biến đó vừa đem lại lợi ích to lớn cho cộng đồng, làm thay đổi đời sống vật chất tinh thần của họ, nhưng sự tiếp biến cũng làm cho họ mất dần đi những giá trị truyền thống như nghề dệt thổ cẩm, tiếng nói, chữ viết Chăm, văn hóa ăn, mặc, ở.... Đó là một thách thức không nhỏ trong việc bảo tồn và giữ gìn văn hóa truyền thống của họ, cũng như góp phần xây dựng nền văn hóa tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc.

3.2. Đề xuất

Định cư ở Thành phố Hồ Chí Minh, người Chăm có nhiều thuận lợi để tiếp thu nền văn minh của nhân loại, tiếp cận nguồn tri thức chất lượng cao nhưng bên cạnh đó quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa cũng làm cộng đồng Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh chịu nhiều ảnh

hưởng. Vấn đề đặt ra hiện nay là trong quá trình hội nhập phát triển của người Chăm theo Islam giáo ở Thành phố Hồ Chí Minh nói riêng và người Chăm theo Islam giáo Nam Bộ nói chung là chúng ta phải làm gì, làm như thế nào để bản sắc văn hóa cộng đồng Chăm không bị biến dạng và tụt hậu về kinh tế và văn hóa. Để làm được điều đó, xin kiến nghị một số vấn đề sau:

Một, các vùng dân tộc thiểu số ở miền núi đều được hưởng chính sách ưu tiên của Nhà nước, nhưng đại bộ phận người Chăm theo Islam giáo sống ở vùng đô thị, đồng bằng hiện nay đều thuộc dạng hộ nghèo, sinh sống chủ yếu bằng nghề buôn bán nhỏ, làm công nhân, bảo vệ, giúp việc, nội trợ, một số thất nghiệp... thu nhập của họ gần như không ổn định, điều kiện nhà ở thấp. Do vậy, cần có những chính sách hỗ trợ vốn để họ mở rộng buôn bán, sản xuất tiểu thủ công nghiệp, đào tạo nghề trình độ cao để họ có việc làm và thu nhập ổn định, cải thiện nơi ăn chốn ở.

Hai, cần khắc phục tình trạng học tập sút kém và bỏ học của học sinh người Chăm. Theo khảo sát của Khoa Nhân học, Trường Khoa học Xã hội và Nhân văn Thành phố Hồ Chí Minh năm 2014, tỷ lệ người Chăm học hết tiểu học là 36,0%, phổ thông cơ sở là 34,0%, phổ thông trung học là 14,0%, đại học và cao đẳng là 4,0%, không biết chữ là 12,0%. Vì vậy, cần có những chính sách hợp lý để con em người Chăm hoàn thành chương trình học phổ thông, và có thể tiếp tục theo học các hệ trung cấp, cao đẳng, đại học.

Ba, cán bộ chính quyền địa phương nơi có người Chăm sinh sống cần học tiếng Chăm và cần được bổ sung kiến thức về các vấn đề liên quan đến cuộc sống thường ngày, hoạt động văn hóa nghệ thuật, tôn giáo của người Chăm trên địa bàn để thực hiện tốt chính sách dân tộc - tôn giáo, chính sách an sinh xã hội của Nhà nước./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Phan Quốc Anh, Phú Văn Hãn, Bùi Đức Hùng, Võ Công Nguyên (2015), *Bốn mươi năm nghiên cứu văn hóa Chăm*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
2. Phú Văn Hãn (2013), *Văn hóa xã hội người Chăm Thành phố Hồ Chí Minh*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
3. Kỷ yếu Hội thảo khoa học (2013), *Một số vấn đề về lý luận và thực tiễn sự chuyển đổi tôn giáo của các dân tộc thiểu số vùng Nam Bộ*, Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ, tháng 11.
4. Kỷ yếu Hội thảo khoa học (2015), *Cộng đồng dân tộc thiểu số ở Thành phố Hồ Chí Minh: 40 năm hội nhập và phát triển*, Viện Nghiên cứu phát triển bền vững & Ban Dân tộc Tp. Hồ Chí Minh, tháng 9.
5. Nguyễn Đệ (1990), *Cộng đồng người Chăm cư trú ở Thành phố Hồ Chí Minh*, Khóa luận tốt nghiệp đại học.
6. Nguyễn Đệ (1994), *Ảnh hưởng của tôn giáo văn hóa vật chất của nhóm Chăm theo Islam giáo Nam Bộ*, Luận văn cao học.
7. Nguyễn Đức Toàn (2002), *Ảnh hưởng tôn giáo đối với tín ngưỡng của người Chăm ở Việt Nam*, Luận án Tiến sĩ Lịch sử.
8. Nguyễn Thị Thanh Lan (1997), *Vấn đề giáo dục của người Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh*, Khóa luận tốt nghiệp đại học.
9. Nguyễn Thị Thu Thủy (2011), “Cộng đồng người Chăm theo Islam giáo Thành phố Hồ Chí Minh trong bối cảnh xã hội đô thị (nghiên cứu trường hợp quận Phú Nhuận)”, *Khoa học xã hội*, số 5.
10. Nguyễn Văn Luận (1974), *Người Chăm Hồi giáo miền Tây Nam Phần Việt Nam*, Tủ sách biên khảo, Bộ Văn hóa - Giáo dục và Thanh niên.
11. Nguyễn Xuân Hồng (2015), *Biến đổi đời sống văn hóa các dân tộc Ê Đê, Ba Na, Gia Rai, M'ông ở Tây Nguyên*, đề tài cấp Bộ.
12. Phan Văn Dốp, Vương Hoàng Trù (2011), *100 câu hỏi đáp về Gia Định - Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh viết về người Chăm ở Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh*, Nxb. Văn hóa - Văn nghệ, Tp. Hồ Chí Minh.
13. Phan Xuân Biên, Phan An, Phan Văn Dốp (1991), *Văn hóa Chăm*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
14. Phú Văn Hãn (1995), *Bản sắc văn hóa Chăm ở Nam Bộ, báo cáo khoa học tại hội thảo khoa học Văn hóa nghệ thuật Champa*, Đại học Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh.
15. Phú Văn Hãn (2006), *Hiện trạng nghiên cứu người Chăm Nam Bộ trong lĩnh vực khoa học xã hội*, Tp. Hồ Chí Minh.
16. Phú Văn Hãn (2013), *Văn hóa xã hội người Chăm Thành phố Hồ Chí Minh*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
17. Phú Văn Hãn (2015), *Giá trị văn hóa Chăm khu vực Nam Bộ*, Trung tâm văn hóa học lý luận và ứng dụng.

Abstract**THE CHANGES IN CULTURAL LIFE
OF THE CHAM IN HO CHI MINH CITY TODAY**

Islamic Cham people have been present in Ho Chi Minh City since the beginning of the 20th century. There are nearly 10,000 people living in the districts of 1, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, Phu Nhuan, Binh Thanh, and Thu Duc. They have contributed to the diversity of cultural life and ethnic in Ho Chi Minh City. Today the Cham continue to preserve traditional values and acquire new cultural values contributing to the diverse unity of the Cham culture particularly and culture in Vietnam generally. The power of Islamic doctrine has changed many of the notions and typical lifestyle of the Cham in present-day Ho Chi Minh City, but it does not completely break with the past.

Keywords: Islamic Cham people, change, culture, Ho Chi Minh City.